

**SVRGAVANJE MATRIJARHA: "ŠUMA STRIBOROVA" I
"SUNCE DJEVER I NEVA NEVIČICA"**

Vivijana Radman

*Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu*

Ključne riječi: žensko autorstvo, ženski poredak, regulirana seksualnost

Sažetak: Shvatimo li Priče iz Davnine ne samo kao zbirku priča, nego i kao autentično žensko pismo, u smislu teksta koji bilježi, utjelovljuje, artikulira posebna ženska iskustva, za što nam autorica daje dobre razloge, otvaraju nam se nove mogućnosti analize tog remek-djela hrvatske književnosti. U ovome ću se radu posvetiti usporednoj analizi dviju pripovjedaka iz zbirke, propitujući njihovu rodnu kodiranost.

Pripovijetke „Šuma Striborova“ i „Sunce djever i Neva Nevičica“ shvaćam kao lice i naličje, kao dva rješenja istog problema. Iako je, naizgled, riječ o sasvim različitim zapletima i nesumjerljivim junakinjama i junacima, razgrtanje kulisa manifestnog sadržaja razotkriva sukob koji latentno tinja u obje priče: riječ je o sukobu dva ženska naraštaja, sukobu stare majke/bake i snahe oko vlasti nad sinom, o rušenju i ponovnoj uspostavi ženske hijerarhije, pristajanju na i subverziji ženske loze i ženskog poretka temeljenog na regulaciji ženske seksualnosti i prokreativnog uloga. Muško je u obje priče rubno, objektno, dok je žensko pokretačko, djelatno, subjektno. Žensku poziciju, razvedenu na položaje junakinje i neprijateljice, svaka priča propituje iz različitog lika kao subjektnog, te u svakoj drugo utjelovljenje ženskosti izlazi pobjedničkim. „Šuma Striborova“ demonizira snahu guju proglašavajući njezin pokušaj preuzimanja vlasti nezakonitim, a njezinu neprokreativnu seksualnost čudovišnom, dok stariću majku uzdiže u braniteljicu pravednog poretka te za nju zadržava pravo izbora snahe kao one na koju će prenijeti majčinsku vlast. Priča „Sunce djever i Neva Nevičica“ stavlja se na stranu buntovnice, one koja ne pristaje na poredak, na majčinsku vlast, koja, u ovoj pripovijetki doseže čudovišne razmjere.

**OVERTHROWING THE MATRIARCH: „STRIBOR'S FOREST“
AND „BRIDESMAN SUN AND BRIDE BRIDEKINS“**

Key words: female authorship, female hierarchy, regulated sexuality

Summary: If we understand „Croatian Tales of Long Ago“ not only as a collection of fairy tales, but also as an authentic piece of women's writing, i.e. as a text that records, embodies and articulates gender specific experience, new venues open for the analysis of this literary masterpiece..

The two tales discussed, „Stribor's Forest“ and „Bridesman Sun and Bride Bridekins“, I understand as the two sides of a coin, the two solutions of the same problem. On the surface, the two stories seem to have different plots and different characters, but if we look beyond the manifest content we find the same conflict latent to both tales: the conflict of the two generations of women, the old mother and the daughter in law. Tales talk about subverting and re-establishing female hierarchies, about subjecting to or rebelling against the rule of the matriarch. In both tales, the masculine is marginal, a mere object, while feminine is active; the subject. The female position, differentiated into the heroine and the villain(esse), is in each of the stories studied from the different perspective, i.e. the different character is the subject. „Stribor's forest“ demonizes the daughter in law and proclaims her power over the male illegal and her sexuality monstrous, while the old mother is raised to the pedestal of the defender of the righteous order of the maternal rule. In contrast, „Bridesman Sun and Bride Bridekins“ casts the rebel in the role of the heroine. Rejecting the maternal choice of a husband, she opposes oppressive maternal rule, described as monstrous, and successfully takes over.

Ivana Brlić-Mažuranić, autorica čija su djela prevedena na brojne jezike, uključujući kineski, bengalski i perzijski, zasigurno spada među najprevođenije hrvatske književnike¹. Njezine *Priče iz davnine* od prvog prijevoda na engleski jezik 1924. godine naovamo širom svijeta doživljavaju isključivo pozitivne prikaze, štoviše, prave pravcate hvalospjeve². Prikazivači su jedinstveni u oduševljenju neočekivanim otkrićem tog književnog blaga za koje ne znaju uvijek valja li ga pripisati umjetničkom nadahnuću autorice ili geniju slabo poznatog im naroda. Domaća kritika i autorici suvremena književna javnost podjednako su ushićeni te je časte više nego laskavim naslovima poput „tvorac malog

¹ Koristim se generičkim muškim rodnom, jer nije isto značenje kad kažemo „najprevođeniji književnik“ i „najprevođenija književnica“.

² Vidi Tušek-Šimunković, Miroslava (1994.). „Recepcija djela Ivane Brlić-Mažuranić u svijetu“ u Vukelić, Verica (ur.) *Znanstvenostručni kolokvij: Život i djelo Ivane Brlić-Mažuranić*. Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod.

remek djela“ (A.G. Matoš).³ Oduševljenje njezinom prozom ne jenjava ni do današnjeg dana te ne samo što su njezine knjige iz naraštaja u naraštaj obvezatna školska literatura, nego i nadahnjuju brojne kazališne i filmske inačice te likovne i književne obrade pojedinih motiva i pripovjedaka.

Ipak, unatoč univerzalnoj fascinaciji autoričnim nevelikim opusom i neosporno joj priznatom mjestu u nacionalnom književnom kanonu te razmjerno velikom broju napisa koji se odnose na *Priče iz davnine*, zapravo je malo onih koji su se poduhvatili detaljne analize pojedinačnih pripovijetki kako bi podrobno iščitali značenja teksta. Nemoguće je ne zapaziti da se prikazi i studije pisani u rasponu od gotovo stotinu godina⁴ zapravo ne razlikuju bitno u pristupu i preokupacijama. Prikazivači i tumači se većinom zanimaju za slikovitost jezika, duboku etičnost svjetonazora, vezu s iskonskim narodnim/slavjanskim duhom i mitologijom te nesumnjivu pripovjedačku vještinu i originalnost, a kada je riječ o samoj autorici ističe se njezino podrijetlo te okruženje u kojem odrasta kao i ideje njezina obiteljskog i kulturnog kruga koje je svesrdno prihvaćala⁵, a među koje spada i zamisao o ženskim dužnostima.

Sve to, ipak, čini se, ne otkriva sasvim u čemu je magnetska privlačnost njezina djela, štoviše, uistinu, prikriva onu iskru koja u pripovijestima plamt žvrim plamenom prijeteći da opeče dijete i profesionalnog čitača podjednako. Tumačima, naime, najčešće promiče očita i presudna činjenica o autoričinu pisanju, činjenica znakovita u svakom smislu: njezin spol. Ako se ženskost i priznaje, svodi se na „senzibilitet“⁶ i slične neodređene pojmove koji teško da mogu biti žarište iz kojeg može započeti tumačenje stvaralačkog genija te na majčinstvo kao prirodnu silu koja nadahnjuje pripovijedanje.

³ Vidi Skok, Joža ur. (1994.) „U svjetlu kritke“ *Ivana Brlić-Mažuranić Izabrana djela, svesci I, II, III i IV*. Zagreb: Naša djeca. Prvi svezak donosi kritike A.G. Matoša, dr. Antuna Barca i drugih, u drugom svesku je, uz ostale, prikaz A. B. Šimića koji niže pohvalu za pohvalom, zaključivši naposljetku: „Najzad možemo reći i ovo: Brlić-Mažuranić stupa – pored nekih mladih lirika i nekih mladih slikara – cestom hrvatske umjetnosti; cestom – zasad možda malo maglovitom – koja vodi ravno do Hrvatske Kulture. I mlada lirika i mlado slikarstvo i osamljena ova knjiga priča daju veliku utjehu nama u teškoj zaostalosti i našem teškom stradanju. Ne smijte se pokliku: Sursum Corda! Vjerujemo u budućnost našu.“

⁴ Vidi Barbić, Anđelko (1978.) „Stvaralaštvo i književno-znanstveni pristupi književnom djelu Ivane Brlić-Mažuranić“ u *Književno-znanstveni i metodički pristupi književnom opusu Ivane Brlić-Mažuranić*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb i Vukelić Verica (ur.) *Znanstvenostručni kolokvij: Život i djelo Ivane Brlić-Mažuranić*. Slavonki Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonki Brod.

⁵ Kao unuka Ivana Mažuranića, bana i pjesnika, bila je u dodiru s naprednim idejama svoga doba, no idejama stubokom patrijarhalnim, ako i u najplemenitijem smislu.

⁶ „Otuda u tom svijetu priča, legenda i bajka tolika rafinirnost ženske osjećajnosti, majčinske nježnosti i uvjerljive topline“. (Mihanović, Nedjeljko „Ivana Brlić-Mažuranić“ u Skok, Joža ur. (1994.) *Ivana Brlić-Mažuranić Izabrana djela: 4*, Zagreb: Naša djeca.)

No, s početka dvadeset i prvog stoljeća pristup autoričinu djelu stubokom se mijenja. Znakovito je da nova tumačenja, ona koja u središte interesa stavljaju činjenicu autoričina spola i položaja tog spola u kontekstu vremena u kojem stvara kao i tretman ženskosti u njezinu djelu, uglavnom potječu od ženskog pera. Dojmljiv je niz ženskih imena, niz istraživačica koje su se poduhvatile proučavanja ženskog u Brličkinom autorstvu, u rasponu od uočavanja prevlasti ženskog principa u *Pričama iz Davnine*, problematizacije majčinstva kao motiva onkraj idealizirane slike dobre majke, do tipologizacije ženskih likova, da istaknem ono najvažnije.⁷ No još je dojmljiviji interes za autoricu samu, njezinu biografiju koja prestaje biti shematskom slikom vrle gospođe koja živi ideale i duh svoga vremena, nego, tomu nasuprot, postaje gustim tkanjem koje slika složenu umjetničku osobnost koja se trsi izboriti za vlastiti, autonomni umjetnički izričaj u vremenu koje se tomu izriječkom protivi.⁸ Ivana Brlić Mažuranić tako napokon počinje živjeti punim životom nakon svoga vremena, a tumačenja njezine proze probijaju tradicionalne okvire koji su je sputavali.

Svakako, ne tvrdim da su neka posebna svojstva ženskog spola ishodište proze Ivane Brlić-Mažuranić, već je upravo položaj žene, nametnuti okvir i granica koja priječi autonomni izričaj, brani formiranje i priznavanje zasebnog identiteta, ono što leži u srcu tekstova, reflektirajući svjetlo i tamu sukoba kojega se morala latiti odlučivši se na pisanje. Odlučivši se pisati I. Brlić-Mažuranić ne samo da je morala pronaći način da iskorači iz sustava vrijednosti kojem je bila predana, a da ga naizgled ostavi nedirnutim, nego je morala i zakoračiti u diskurs koji je ne predviđa kao govornika, te se ondje ustrojiti, legitimirati svojim izričajem.

⁷ Da spomenem samo neke poput Andrijane Kos-Lajtman, jedne od urednica zbornika *Stoljeće „Priča iz Davnine“*, Barbare Pleić Tomić koja tematizira majčinsku ljubav u *Pričama iz Davnine*, Ivane Mijić nemet, koja se bavi tipologijom ženskih likova u *Pričama iz Davnine*, Mirnu Brkić Vučina koja tumači bajku *Kako je Potjeh tražio istinu*, marinu Prottra Šimeckojka piše o rodnom kodu Brličkinog autorstva, Tatjanu Šepić koja *Ribara Palunka i njegovu ženu* iščitava kao kodiranu autobiografiju, Lanu Molvarec koja piše o predodžbama djece i mladih u autoričinu opusu, Katarinu Ivon koja piše o metafori putavanja u njezinu djelu te, naposljetku Dubravku Zima koja se autoričnim opusom bavi iscrpno sagledavajući ga u kontekstu vremena, kako u svome magistarskom radu tako i u monografiji jednostavno naslovljenoj *Ivana Brlić Mažuranić*.

⁸ Biografijom, odnosno autobiografijom Ivane Brlić Mažuranić u svojoj se doktorskoj disertaciji bavi Jasna Ažman, dok Sanja Lovrenčić svojim biografskim romanom *U potrazi za Ivanom* daje oseban uvid u život autorice, a potom i kao urednica objavljuje njezine dnevničke zapise. Posebno valja istaknuti najnoviju biografiju iz pera Dubravke Zima *Praksa svijeta* koja daje ne samo detaljan uvid u život autorice nego ga kontekstulizira tumačeći okolnosti vremena u kojem je živjela.

Osobitom kvalitetom presudnom za univerzalni uspjeh *Priča iz davnine* smatram to što I. Brlić-Mažuranić nije, poput brojnih autorica čije se pisanje naziva ženskim pismom⁹, nastojeći artikulirati svoj posebni, ženski identitet, posegnula za hermetičnim tekstualnim rješenjima, neprispodobivim dominantnom, muškom diskursu, nego se poslužila tradicionalnim žanrom bajke te u njega upisala nova, vlastita značenja. Upravo je taj neprepoznati subverzivni naboj *Priča iz davnine*, to umetanje ženskog iskustva¹⁰ u dominantni diskurs, žanr bajke, glavni razlog zbog kojeg smatram važnim analizirati njezine pripovijetke iz rodnog rakursa, protumačiti ih pomno isčitavajući¹¹ ne samo manifestna nego i latentna značenja: vjerujem da je upravo dinamika naizglednog pristanka na pravila (društvena, književna) i istodobnog njihova kršenja razlog zbog kojeg je tim pripovjetcama nemoguće odoljeti kako u djetinjstvu, tako i u zreloj dobi.

Valja pri tome imati na umu i to da njezina ženskost nije predstavljala samo izvanjsku nego i pounutrenu prepreku njezinu stvaranju, a taj je sukob između njezinu spolu neprispodobive želje za pisanjem i želje da se udovolji očekivanoj slici, da se bude uzorom ženskosti izriječom opisala u svojoj *Autobiografiji*:

„Moja velika želja da kadgod tiskom izađe bilo što iz mogega pera, bila je već rano potiskivana drugim vrlo jakim čuvstvom: moje me je naime razmišljanje rano dovelo do zaključka da se spisateljstvo ne slaže s dužnostima ženskim. Ova borba među jakom željom za pisanjem i među ovim (ispravnim ili neispravnim) čuvstvom dužnosti, podvezivala je do prije petnaest godina sasvim moj javni spisateljski rad.“¹²

„Kad je počela dorašćivati četica moje djece i kad se je u njih pojavila običajna u to doba želja za čitanjem – učinilo mi se ujedanput da sam našla točku gdje se moja želja za pisanjem izmiruje s mojim shvaćanjem dužnosti. Moja djeca žele čitati – koja radost za mene da i na tom polju budem

⁹ Iako je riječ o prijepornom pojmu, ne može mu se zanijekati svaka korisnost te se ovdje njime služim u izvornom značenju francuskih feministkinja, tj. u značenju teksta kojemu je autorica žena i u kojem se, u određenom smislu, utjelovljuje.

¹⁰ I sintagmu žensko iskustvo koristim u značenju koje mu je pripisao francuski feminizam, tj kao zbir posebnih, u biološkom smislu ženskih iskustava, ali i u smislu iskustva bivanja ženom u društvenom svijetu.

¹¹ Iako se metoda pomnog čitanja (*close reading*) tipično povezuje s tumačenjem poezije, Camille Paglia, američka autorica koja se deklarira kao disidentska feministkinja, u svome je opsežnome djelu *Sexualna lica: umjetnost i dekadencija od Nefretiti do Emily Dickinson*, osebujnom pregledu umjetnosti i književnosti zapadne civilizacije kroz optiku dominantnih predodžbi ženskosti/mušкости epoha, metodu pomnog čitanja uspješno primijenila na tumačenje proze.

¹² Brlić-Mažuranić, Ivana, *Autobiografija*, „Hrvatska revija“, III, br. 5, Zagreb, 1930, str. 241-249.

njihovim provodičem, da im otvorim vrata k onom bajnom šarolikom svijetu u koji svako dijete stupa prvim čitanjem – da njihove bistre i ljubopitne očice svrnem na one strane života koje želim da najprije uoče i da ih nikada s vida ne izgube. Kako da se takav posao ne slaže s mojim dužnostima?!¹³

„ ...to su moja djeca već bila poodrasla – oni nisu duševno trebali provodiča, oni su stupali uporedo mene, mogli su shvatiti ne samo ono što im govorim njih radi, već i ono što se mom peru izmiče od potrebe srca. Lasno će svatko opaziti da se moja prva izmirba već ne slaže dobro s ovim daljnjim umovanjem, jer nipošto nije ista vrijednost u poslu poučavaš li koga ili povjeravaš li se komu. No eto koliko je istinito da treba svojim željama tek mali prolaz naći, a one će si od njega stvoriti dveri širom otvorene, i tebe će samoga provesti šetnjom u svoje omiljele poljane.“¹⁴

Ženskost u različitim svojim aspektima, izvanjskim i nutarnjim, dosljedna je tema *Priča iz davnine*, zbirke koja obiluje dojmljivim junakinjama, slabim muževima i zapletima koji propituju rodne teme¹⁵. Tako, primjerice, i „Šuma Striborova“ i „Sunce djever i Neva Nevičica“ tematiziraju žensku lozu, ženski poredak, žensku strukturu moći, a k tome je i središnji sukob obiju priča pobuna protiv matrijarha, tj. odbijanje prihvaćanja zadane uloge u ženskom poretku. Muško je u pričama rubno, gotovo pa izvanjsko. Priče se razlikuju prema ishodu/razrješenju sukoba tj. prema ženskom licu koje nastupa kao junakinja i iznosi pobjedu, odnosno onom koje nastupa kao neprijatelj/ica.

Dok je u „Šumi Striborovoj“ junakinja baka, predstavnica i zaštitnica majčinskog poretka, a neprijatelj začarana snaha-guja koja ne priznaje majčinsku vlast, nego se izmiče poretku i podriiva ga, u „Suncu djeveru i Nevi Nevičici“ od poretka se odmeće junakinja, njezin junački čin je njezina pobuna, a neprijatelj protiv kojeg nastupa je matrijarh protiv čije se vlasti, protiv čijih pravila buni. Taj matrijarh je Mokoš, čarobnica koja skrbi o nejakom Suncu, a uzima obličje bake.

Ženski poredak obaju priča temelji se na upravljanju prokreacijom, tj na regulaciji ženske seksualnosti koja se doživljava zakonitom jedino u svojoj prokreativnoj funkciji podređenoj poretku, tj. volji stare majke/bake, vladarice loze, pa se i pobuna manifestira kao preuzimanje kontrole nad

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Dovoljno je spomenuti budalastog Palunka i njegovu trpeljivu ženu čija ljubav i snaga spašavaju obitelj od pogibelji koju je prouzročio, krhku i plemenitu Kosjenku koja upravlja silnim Regočem čiji život, prije njezina dolaska nema ni smisla ni cilja, malenu Rutvicu čista srca čija blagost preporoduje ogorčenog i osvetom zadojenog kneževića Relju.

vlastitom seksualnošću tj. kao odbijanje prokreacije i odbijanje poslušnosti pri odabiru ženika/nevjeste.

Dok u „Šumi Striborovoј“ predstavnica zakonitog poretka iznosi pobjedu i to pozivajući se na temelj svoje vlasti, majčinstvo i žrtvu, pa i krajnju, koja je tom majčinstvu prinijeta, u „Nevi Nevičici“ pobjedu iznosi autonomna ženska volja koja ne priznaje ograničenja svojoj želji i koja je spremna oduprijeti se zadanoj ulozi, iznevjeriti očekivanja, usprkos riziku koji takvo istupanje iz poretka nosi.

Čarolija koju obje pripovjetke koriste kao element radnje ustrajno je vezana za neki aspekt ženske seksualnosti, kao temeljne ženske moći.

„Šuma Striborova“ na prvi pogled govori o borbi dobra i zla i to kroz priču o iskupljenju grješnika kroz žrtvu nevinog¹⁶. Zavrismo li, međutim, iza kulisa manifestnog sadržaja na koji nam autorica lukavo svraća pogled, nailazimo na posve drugačiji sukob i njegovo razrješenje, nailazimo na priču poput kukavičjeg jajeta podmetnuto u drugu priču. Kao i kod ostalih njezinih pripovjedaka, upravo je taj prikriiveni sukob dinamički element djela, onaj pogon koji ga pokreće i uzdiže onkraj priče za djecu čineći ga neodoljivo uzbudljivim autorskim tekstom spisateljice iznimna dara.

Na manifestnoj razini priča teče ovako: neki mladić ne znajući zađe u začaranu šumu Striborovu te ugleda zmijicu koja je zapravo „ljudska duša zbog grijeha i zlobe ukleta, a mogao ju je osloboditi samo onaj, koji bi se s njom vjenčao“. Guja se pretvori u lijepu djevojku, a mladić je povede sa sobom kući kao svoju snahu. Njegova mudra starica majka odmah prepozna da je snaha guja, na što mladić „zamrzi na majku“. Započnu živjeti u troje: nastojeći je se riješiti, snaha majci svakodnevno zadaje pogibeljne zadatke, a sin je u tome podupire. Majka šutke trpi i ni Bogu se ne žali „da Bog ne bi opazio da joj sin ne valja“, do trenutka kad joj snaha otme iz ruku sinovljevu košulju koju je krenula krpati. Tada se starica pomoli Bogu, a kao odgovor na molitvu Bog joj pošalje ubogo djevojče s triješčem za potpalu drva. Navečer, ostavši sama, starica triješčem potpali vatru na ognjištu da ugrije vodu za snahinu kupelj, a iz vatre iskoče Domaći, razigrana čarobna stvorenja s Malikom Tintilinićem na čelu. Baka se im se obraduje kao svojima, pa im se potuži na snahu, a oni joj odluče pomoći razotkriti snahu tako što će joj nabaviti svračja jaja na koja će baka nasaditi kokoš kako bi se umjesto pilića izlegli svračići na koje bi se guja, zbog svoje zmijske prirode, morala pomamiti te pokazati zmijski jezik koji joj je ostao u ustima. Tako i bude, snaha pred cijelim selom za svračićima isplazi zmijski jezik, no sin, unatoč selu i dokazu, uporno ostaje uz snahu te,

¹⁶ No, za razliku od kršćanskog mita o Isusu, ovdje je grješan upravo sin, dok je iskupitelj majka, ženski lik - siže netipičan za mitologiju kršćanstva, na čiju se etiku ova, kao i druge pripovijetke iz zbirke, navodno oslanja.

štoviše, potjera staricu majku iz kuće. No, kad majka ode iz doma ognjište zgasne, a raspelo padne sa zida te sin uvidi što je učinio. Ipak, on se ne usudi suprotstaviti ženi nego joj predloži da pođu za staricom vidjeti kako li će na studeni poginuti. Slijede je do začarane šume Striborove kamo je odvođe Domaći da joj šumski starješina Stribor pomogne. Poslušavši njezinu priču, Stribor kao rješenje njezinih muka nudi da je pomladi i vrati u selo njezine mladosti. Baka se „razveseli kao nikada“ i samo što ne pristane, no sjeti se i upita što li će biti s njezinim sinom. Kad joj Stribor odgovori da ona za sina neće znati jer će on ostati u ovom vremenu, a ona će se vratiti u mladost, starica mu zahvali i odbije ponudu jer: „volim ostati u nesreći, a znati da imam sina, negoli da mi dadeš sve blago i dobro ovoga svijeta, a da moram zaboraviti na sina.“ „Kad je baka ovo izrekla...prestadoše čari u šumi Striborovoj“, jer je šuma „morala ostati začarana, dokle god u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja, nego sva sreća ovoga svijeta“. Snaha se pretvori u guju i odgmiže pod kamen, a baka i sin ostadoše sami: „Moli sin Boga i majku da mu oproste. Bog mu oprosti, a majka mu nije ni zamjerila bila.“ Sin se doskora oženi ubogim djevojčecom i još i sad sretno žive svi zajedno.

Prvi spomen čarolije začarane Šume Striborove preklapa se s ulaskom snahe guje u priču. Guja je izrazito erotsko lice, njezina je seksualnost naglašena:

„Nasjekao dakle onaj momak drva i sjeo na panj, da počine, jer bijaše lijep zimski dan. Ali iz panja iziđe pred njega zmija i stade se umiljavati oko njega. ... Bljeskala se zmija kao srebro na suncu i gledala momku pravo u oči.

- "Lijepe li gujice, Bože moj! Gotovo da bih je i kući ponio", - progovori momak od šale.

- "Evo budalaste glave, koja će me osloboditi na svoju nesreću", - pomisli grešna duša u guji, požuri se i pretvori se odmah od guje u ljepotu djevojku, te stade pred momka. Rukavci joj bijeli i vezeni kao krila leptirova, a sitne nožice kao u banice.“¹⁷

Iako prikazana s neskrivenim divljenjem, snahina/gujina senzualna ljepota, njezina seksualna privlačnost kao čarolija kojom zatravljuje sina, izriječom je i smjesta obilježena kao grješna jer, kako nas pripovjedačica obavještava, riječ je zapravo o „grješnoj duši zbog zlobe ukletoj“¹⁸, koje određenje apriorno utječe na naše razumijevanje svih njezinih postupaka. Jer pripovijetka ne otkriva koje je vrste gujin izvorni grijeh, prirodu snahine nevaljalosti, njezinu grješnost valja iščitati iz njezinih postupaka u vremenu

¹⁷ Brlić-Mažuranić, Ivana, *Priče iz davnine*, Mladost, Zagreb, 1972, str. 75.

¹⁸ Ibid.

djela. Ti su postupci, pak, škodljivi samo baki i poretku koji predstavlja, dok je sin svojom ženom posve zadovoljan, štoviše njome opčaran do mjere da je zbog nje spreman odreći se majke.

Gujin je cilj vlastiti probitak, njezin je cilj užitak i podvrgavanje drugoga vlastitom užitku, a nikako podizanje potomstva, koje predstavlja podređivanje sebe potrebama drugog. Jer je vrijednosnom sustavu majčinskog poretka prokreacija prva i prava zadaća, snahina, vlastitom užitku okrenuta seksualnost prokazana je kao sebična, a time zla i pogubna.

Druga manifestacija čarolije je pojava Domaćih, sitne čeljadi koja iskače iz ognjišta.

“Pa zaigra kolo: po ognjištu, po pepelu, pod policu, na stolicu, po ćupu, na klupu! Igraj! Igraj! Brzo! Brže. Cikću, vrište, guraju se i krevelje. Sol prosuše, kvas proliše, brašno rastepoše - sve od velike radosti. Vatra na ognjištu plamsa i sjaji, pucka i grije; a baka gleda i gleda. Nije joj žao ni soli ni kvasca, nego se raduje veselju, što joj ga Bog šalje na utjehu. Čini se baki da se pomladila - nasmije se kao grlica, poskoči kao curica, hvata se u kolo sa Domaćima pa zaigra. Ali joj ipak ostalo još čemera u srcu, a to bijaše tako teško, te kolo odmah stade.”¹⁹

Ognjište je, nedvojbena, arhetipska ženska sfera²⁰, mjesto ženske alkemije, a oganj na bakinom ognjištu potpaljen je triješčem koje je baki poklonilo bosonogo djevojčice, bakin izbor za snahu i milu kćer. Triješće možemo shvatiti kao prokreativni ulog bosonogog djevojčeta koje pristaje na svoju ulogu u poretku. Baka i djevojčice vrše razmjenu, triješće za pokrpani rukav, tj. zaštitu matrijarha. Domaći tako nastaju sinergijom ženskih moći, djevojčinog živototvornog, prokeativnog potencijala i bakinog statusa vladarice ognjišta na kojem stoluje kao predak, kao izvorište skupine s krvnim pravom na pripadnike skupine. Jer je baka izvan reproduktivne dobi, za čaroliju stvaranja života, tj. nastavak vlastite loze, održavanje vlastitog statusa matrijarha/bake potrebna joj je voljna i sposobna snaha ili kćer. Gdje joj se snaha guja opire, bosonogo djevojčice surađuje s poretkom, pokorava se volji matrijarha .

Nepodopštine koje izvode Domaći također su vezane za ženskost, tj. gujinu tjelesnost, jer jednom nagrde snahinu ljepotu, a drugi put pozornost svraćaju na njezinu proždrljivost gdje pretjerani tjelesni apetit lako možemo shvatiti kao aluziju na zazornu seksualnu nezajažljivost žene guje kojom vrši neodoljiv upliv na sina.

No ta je seksualnost jalova, pervertirana jer ne vodi prokreaciji. Čarolija/trik kojim baka i Domaći nastoje javno razotkriti snahu kao guju, okrenuti protiv nje javno mnijenje, sa svoje je višeznačnosti osobito

¹⁹ Ibid, str. 80.

²⁰ Dovoljno je spomenuti Hestiju, grčku božicu ognjišta

zanimljiva. Jer ono što se uistinu prokazuje jest odsustvo majčinskog nagona u snahe, njezin najveći krimen.

Snaha zatraži da joj se pod kvočku nasade jaja kako bi imala pilića za Božić, no Domaći podmetnu svračja jaja računajući da guja neće moći odoljeti svojoj poganoj prirodi (sic), da će se pomamiti za svračićima i pokazati zmijski jezik. U tom se ulomku snaha razotkriva kao izvanjska zakonitom poretku ne samo doslovno kao guja, pokazavši pred seljanima zmijski jezik, nego i simbolički jer se sparuje sa svračićima, nezakonitim i nekorisnim šumskim stvorenjima, kao i ona sama podmetnutima u tuđe gnijezdo. Svračići su bez majke, kao što je i ona bez poroda. U tom su smislu svračići njezin simbolički porod, zatirači zakonitog kvočkinog roda. Ona je majka nemajka, koja o porodu ne bi brinula ni kad bi ga imala, nego bi ga prepustila tuđoj skrbi, podmetnula drugom na grbaču. Ona je također majka nemajka koja bi svoj okot požderala. Njezina je nereproduktivna seksualnost čudovišna.

No najvažnija manifestacija čarolije Šume Striborove svakako je ona kojom baka iznosi konačnu pobjedu. Nakon mučeništva koje podnosi, a da nije uspjela u nakani da progna guju i povrati sina, tj ponovno ga podvrgne svojoj vlasti Stribor joj, kao spas iz pogibelji i svojevrsnu nagradu za stradanje i pokazanu vrlinu nudi povratak u selo njezine mladosti, a u selu proštenje i veselje. Bakina prva, nagoniska reakcija na taj prizor je velika radost. Znakovito je da baka, u priči, znakove radosti pokazuje samo dva puta, a oba je puta riječ o radosti nesputane igre, pjesmi i plesu: baka se raduje obećanju užitka:

“Pogleda baka, a ono njezino rodno selo, u kojemu je mladovala, a u selu proštenje i veselje. Zvona zvone, gusle gude, zastave se vijuju, a pjesme podcikuju.

- "Unidi kroz ogradicu, pljesni rukama i pomladit ćeš se odmah. Ostat ćeš u selu svome, da mladuješ i da se raduješ, kao pred pedesetak godina!" - reče Stribor.

Razveseli se baka kao nikada, poletje odmah do ogradice, uhvatila se već rukom za srebrna vratašca, ali se uto još nečega sjetila, pa upita Stribora: - "A što će biti od mog sina?"²¹

Opis veselja i proštenja u selu bakine mladosti uvelike nalikuju gornjem opisu prve pojave Domaćih. Također, u oba se slučaja slijedenje načela užitka povlači pred čemrnom stvarnošću.

Znakovito je da Stribor baki kao mogućnost nepomućene sreće nudi upravo povratak u djevojaštvo, u stanje predmajčinske slobode, u doba posjeda nad vlastitom seksualnošću koja još nije upregnuta u poredak, kojoj

²¹ Ibid, str 86.

još nije nametnuta praktična svrha nego je tjelesnost isključivo izvor užitka. Gornji ulomak nesumnjivo pokazuje da za baku užitak ima visoku vrijednost te da joj je prvi poriv nesmetano mu se prepustiti, a tek ju naknadna misao zaustavlja. Baka se mora susprezati da se ne prepusti svojoj želji. U tom je smislu Striborova ponuda vrhovna kušnja, jer joj nudi ono čega se već jednom odrekla – nudi joj slobodu koju je, za razliku od guje, žrtvovala majčinstvu. Nudi joj ukidanje kontrole ega i prepuštanje nagonskim željama. Šuma Striborova tako je prolaz u bakino nesvjesno, a čarolija još jedna eksternalizacija ženske žudnje i manifestacija ženskog užitka, odricanje od kojeg se u kontekstu priče tumači kao visoko moralni čin, toliko značajan da izaziva doslovno urušavanje, nestanak Striborovog svijeta, sve zajedno s gujom, personificiranom nereguliranom ženskom seksualnošću. Baka taj svijet potiskuje ravno u podzemlje, dijagnosticiravši pravilno kamo pripadaju subverzivne žudnje koje ugrožavaju njezin uređeni svijet.

Baka, naime, Striborovu ponudu odbija jer se u djevojaštvo ne može vratiti, a i dalje znati da ima sina (uvjet sasvim logičan, jer ona koja ima sina, tj. iskustvo imanja sina, naprosto nije djevojka), pa se radije odriče sreće, nego nevaljalog sina i tegobnog majčinstva, koje, iako glavni izvor njezine patnje, predstavlja temelj njezina identiteta.

- "Ne budali, bako!" - odgovori Stribor, - "otkud bi ti za svoga sina znala? On će ostati u ovom vremenu, a ti ćeš se vratiti u mladost svoju! Ni znati nećeš za kakvog sina!" Kad je baka ovo čula, zamisli se teško. A onda se polako vrati od ogradice, dođe natrag pred Stribora, nakloni se duboko i reče: - "Hvala ti, dobri gospodar, na svemu dobru, što mi ga daješ. Ali ja volim ostati u svojoj nesreći, a znati, da imam sina, negoli da mi dadeš sve blago i sve dobro ovoga svijeta, a da moram zaboraviti na sina!"²²

Ovaj je uvjet vrlo značajan, jer razotkriva da je u temelju majčinstva, kako ga ova priča tumači, žrtva, odricanje od vlastite slobode, pa čak i vlastite sreće za dobrobit drugog. Ta se žrtva prikazuje kao voljna, ali nikako kao laka te je upravo ta žrtva, taj majčinski izbor, zalag zakonitosti majčinske vlasti. Pravo i pravda su na majčinoj strani jer se odrekla sebe radi drugog, a to odricanje se proglašava vrhovnom vrijednošću majčinskog poretka.

Društvo koje ovaj tekst strukturira ženska je hijerarhija kojom stoluje baka/stara majka²³ kao predak, kao izvorište skupine s krvnim pravom na

²² Ibid. Str. 86

²³ Ona se naziva bakom, iako tehnički, jer njezin sin nema potomaka, to nije. Bakom je se može smatrati samo u drugotnom značenju, tj baka je prema kronološkoj dobi. Ona je zapravo stara majka, lice koje u mitologiji kršćanstva, na koje se pripovijetka implicitno poziva, ne igra

pripadnike skupine. To je ženska loza u smislu prijenosa vlasti s majke na majku, znači na snahu kao i na vlastitu kćer, jer i snaha, kao i vlastita kćer produljuje majčinsku lozu. Snaha je podređena svekrvi, a njezino napredovanje u hijerarhiji ovisi o njezinu prokreativnom uspjehu. Tako majčinstvo, kao inherentno ženska sudbina, u pripovijetci nesumnjivo prikazano kao odricanje od užitka za dobrobit djeteta, ljubav prema kojemu jest nepomućeno bezuvjetna, postaje i sredstvo njezina pozicioniranja na društvenoj ljestvici, koja ljestvica implicitno isključuje muškarca kao sudionika vlasti. Legitimitet tom majčinskom poretku, kao i svakom drugom poretku, daje u priči opisana pobjeda u borbi protiv sile zla, ovdje ilegalne (nereproduktivne, neregulirane) seksualnosti (kako ženske tako i muške), tj. one koja se opire majčinskoj vlasti i volji.

U tom se smislu „Šuma Striborova“ može čitati kao programatska priča matrijarhata, kao priča o uspostavi vladavine ženske loze. Neizmjerena mudrost tog programa upravo je u odsutnosti svakog sukoba s patrijarhalnim, pače u potpunoj nezainteresiranosti za možebitni muški poredak, nepriznavanju ikakve mu važnosti, pa čak ni postojanja. Ženski se subjekt, tako, ne formira iz odnosa s muškim, ne definira se izvana, već nastaje strukturiranjem odnosa unutar vlastita roda, konsolidira se iznutra. Tim vještim manevrom muško postaje izvanjsko, drugo, a žensko normativno, prvo.

Mislim da stoga možemo slobodno reći da se Ivana Brlić-Mažuranić u Šumi Striborovoj bavi ženskom seksualnošću kao temeljnom odrednicom ženskog identiteta u intersubjektivnom i intrasubjektivnom smislu, te je oštro, gotovo nasilno dijeli na prokreativnu i neprokreativnu. Neprokreativna seksualnost sama je sebi svrhom. Ona je sebična u smislu

ulogu, poglavito ne akcijsku. Djevoja Marija koju kršćanstvo idealizira majka je Isusa u štalici, majka zaštitnica nekog djeteta, a ne stara majka odraslog Isusa kojemu, uz živu aktivnost i apostole, a prema glasovitoj "Što je meni do tebe, ženo?" nije potrebna. Djevoja Marija su, zapravo, dva lica, od kojih jedno ima, a drugo nema moć; moć koju najprije ima, pa potom nema, jest seksualna. Marija kao majka s djetetom ponajprije je lik žene u najboljim reproduktivnim godinama i stoga, u jednom temeljnom smislu, seksualno lice. Njezin je identitet svediv na njezinu prokreativnu funkciju. Ona u priču ulazi kao maternica u kojoj je začel Sin Božji. Svojstva te maternice su idealna, ona je Djevoja. To je djevičanstvo toliko presudno da postaje temelj karaktera te, napokon, i vlastito ime. Njezina je moć, dakle, reproduktivna. Reproductivna moć, uz moć seksualnog objekta nad subjektom, jest i moć majke nad djetetom, moć apsolutna, moć koja stvara i održava djetetov svijet. Stara majka, žena izvan reproduktivne dobi, nije u posjedu nijednog od dvaju aspekata reproduktivne moći. Jer ne može rađati ne može biti seksualni objekt (muškom) subjektu. Jer ne može rađati, nema o sebi ovisno mladunče. Gubitkom seksualne/reproduktivne moći, stara majka gubi svaku društvenu moć, gubi i vlast i značaj. Osim u slučaju da njezino potomstvo ne izrodi potomstvo nad kojim ona provodi majčinsku vlast, što, izlišno je reći, kod Isusa nije bio slučaj.

da služi isključivo subjektivom užitku te je istodobno moralno neprihvatljiva i amoralno neodoljiva. Prokreativnu seksualnost karakterizira ponajprije odricanje od užitka u korist nesebičnog služenja drugom i brige za njegovu dobrobit. Drugi je potomstvo, a onda, po analogiji, čovječanstvo.

Sukob koji pripovijetka tematizira jest sukob ta dva aspekta ženske seksualnosti, te dvije vrste ženske moći, a u pripovijetci je paralelno postavljen kao sukob starice majke i snahe te kao unutarnji sukob majke, gdje je razrješenje sukoba u podčinjavaju jedne moći, u uspostavi hijerarhije kako u samoj osobi tako i u izvanjskom, društvenom, povijesnom svijetu. Unutarnji se sukob nadaje kao sukob od prvotne važnosti, kao onaj čije je razrješenje preduvjet razrješenju izvanjskog sukoba. Ili, odricanje od jednog aspekta, jedne funkcije ženske seksualnosti u korist druge na razini unutarnjeg sukoba, pobjedničkoj moći osigurava pobjedu i na izvanjskoj razini

„Sunce djever i Neva Nevičica“ znatno je mračnija priča, junakinjin put nezvjesniji, a pobjeda u zadnji čas izvojevana obratom u kojemu u pomoć priskače samo Sunce, izvor života.

Nevini roditelji, mlinar i mlinarica, ljudi su tvrda srca koji zakidaju siromahe, a dodvoravaju se bogatima, misleći, poput snahe guje, samo na vlastitu korist. Neva se od svojih roditelja stubokom razlikuje:

„Bila pak u mlinara kćerka, krasna djevojčica, a zvali je Neva Nevičica. Čim se bijaše ona rodila, okupale je vile u omaji, te se od nje svako zlo odmahivalo kao voda od mlina.“²⁴

Onako kako je snaha guja na samom početku Šume Striborove proglašena inherentno zlom, tj. lik snahe ulazi u priču s pretpoviješću/svojtstvom koje je definira, tako je i Neva s početka obilježena kao dobra pa je to svojstvo legitimira kao junakinju te sve njene postupke tumačimo kroz prizmu tog deklariranog/dominantnog njezinog obilježja.

Čini se da, prema sustavu vrijednosti priče, Neva takvim sebičnim roditeljima nije dužna poslušnost, pa pripovijetka njezin inicijalni čin pobune protiv roditeljskih pravila, kada o Koledama siromašnoj baki potajno bez plaće samelje žito, predstavlja kao samostalno razlikovanje dobra i zla, kao postupanje prema vlastitoj savjesti, slijeđenje vlastite (nesebične) prirode, ispravan korak.

Baka, sućut prema kojoj Nevu navodi na prijestup, ipak nije samo baka, ona je Mokoš, moćna čarobnica koja njeguje nejakom Sunce, svoga o Koledama ponovno rođenog unuka, i brašno joj je potrebno kako bi Suncu načinila pogaču od koje će ojačati.

²⁴ Ibid, str. 165.

“Stanovala Mokoš u glibu nakraj močvara, gdje je jeseni sunce sjedalo. Kod nje bi Sunce sve zime noćivalo, a Mokoš znala i ljute trave i krepke pregovore, te bajlila i tetošila nekako Sunašce, dok se ne bi o Koledama pomladilo i nanovo prosinulo!”²⁵

Onu koja svojom skrbi i čarolijom pripomaže ponovnom rođenju sunca i, implicitno, opstanku života na zemlji, ne možemo shvati drugačije nego kao moćnu, vrhovnu majku (Mokoš jest svojevrsna Velika Majka slavenske mitologije koja je ovoj priči ipak izvanjska). Ili, točnije, kao staru majku, tj. baku koje obličje sama uzima nazivajući, pri tom, Sunce svojim unučetom, sedmim djetetom pored šest sinova.

Jer je, kao baka, izvan reproduktivne dobi, da bi stvorila/održala život potreban joj je prokreativni ulog reproduktivno sposobne djevojke, sinergija istih onih moći potrebnih da se iz ognja rode Domaći.

Taj je ulog, naravno, Nevin ulog u pogaču, hranu nejakom Suncu. Bez Neve, uza svu Mokošinu mudrost/znanje i čaroliju, žito očito ne bi bilo samljeveno, Sunce ne bi bilo nahranjeno niti život održan. Nevina je energija živototvorna, stvaralačka i zato pokreće mlin. Njezino stvaralaštvo je buntovno i riskantno. No rizik joj se isplati.

"E, hvala ti, djevojče", reče baka Mokoš "bit ću ti na pomoći, kud god budeš nogom prolazila, kad nisi čuvala nožice od ledene vodice, niti ruke od neplaćene muke. I još ću kazati momu unuku Suncu, tko ga ovo dariva pogačom."²⁶

Mokoš začara mlin tako da se u mlinu bez Neve ništa nije moglo. Učiniвши je nasušno potrebnom, Mokoš do tada obezvlašćenoj djevojci priskrbljuje moć, no zbog novostečene moći roditelji na nju omrznu, razlog potreban da Neva, uz Mokošinu pomoć napusti to neprirodno gnijezdo te, svrstavši se uz Mokoš kao svoju zaštitnicu, posve izmakne roditeljskoj vlasti.

„Da mi je otići odavde, kad im mrzovoljnima ne mogu da ugodim." Istom ona tako pomislila, al se već pred njom stvorila ona baka, što bijaše Mokoš.

- "Ja ću ti pomoći, al valja da me u svemu poslušаш i pazi, da mi se ne zamjeriš", - reče baka.²⁷

I izvan roditeljskog doma, tj. u društvenom svijetu, Mokoš nastavlja uzdizati Nevu u društvenoj hijerarhiji, no zauzvrat od Neve zahtijeva bespogovornu poslušnost. Taj odnos zaštitnice i štíćenice umnogome je nalik odnosu majke i kćeri, pogotovo zato što je Nevina majka Nevi nemajka, pa se Neva, koja u svoju izvornu obitelj nije bila uklopljena, u

²⁵ Ibid, str. 164.

²⁶ Ibid, str. 165.

²⁷ Ibid, str. 166.

izvjesnom smislu može smatrati siročetom, vilinskim djetetom, a Mokoš njezinom zamjenskom majkom.

Poredak u koji je Mokoš nastoji uklopiti ponovno je predstavljen ženskim, tj. oholom carevnom služba kojoj bi trebala predstavljati najvišu stepenicu društvene ljestvice kojoj bi se skromna djevojka poput Neve mogla dovinuti.

Ohola carevna je pandan Nevi, obje su djevojke spremne za udaju, no dok je carevna uklopljena u poredak u kojemu ima visoku vrijednost, Neva, djevojka takorekuć bez podrijetla i pripadnosti, je izvan poretka u koji, bude li se pokazala dostojnom, tek treba biti integrirana.

Spremnost carevne, njezina ženskost, seksualna zrelost predstavljena je škrinjicom i rušnicom, kojima je zametnula ključeve, pa ne može ni do krune ni do odore, simbola njezina statusa, njezina identiteta. Njezina je seksualnost inhibirana, podvrgnuta pravilima, ona do nje može doprijeti samo posredno, uz pomoć simboličke procedure.

Procedura je sljedeća: zametnute ključeve, pronađe li ih „momak, bit će mu carevna ljubav i vjerenica, ako li je djevojka, uzet će je carevna za prvu dvoranicu“. Falički oblik i funkciju ključeva u odnosu na ključanice carevne škrinje i rušnice kojima savršeno pristaju, kao i čin zametanja, kojemu je jedina svrha da zametnuto bude pronađeno, ne treba posebno komentirati. Iako carevna nudi nagradu i momku i djevojci koji ključeve pronađu, nagrade su nesumjerljive, što otkriva stvarne namjere u podlozi carevne ponude. Carevna se nada da će ključeve pronaći posve određeni junak te je njezino nadanje zapravo usmjereno prema junaku, kojemu se hoće ponuditi, a ne prema ključevima, kojima bez junaka znatno pada vrijednost.

U tom smislu bi svaka pronalazačica ključeva zadržala u tuđi posjed, posegnula za neprimjerenim joj oruđem. Da ključeve pronađe djevojka, za carevnu se, u bitnome, ne bi promijenilo ništa, jer su ključevi u rukama djevojke nedjelatni. Proglasivši pronalazačicu svojom drugom, samo bi se utvrdila istovjetnost carevne i pronalazačice, uz jedinu razliku hijerarhijskog položaja. No ključevi u rukama momka postaju djelatni, tj. carevnu pretvaraju u nevjestu. Čitava je procedura tek carevna prikrivena ženidbena ponuda.

Mokoš odvodi Nevu ravno do izgubljenih ključeva, tj. do sredstva kojim će osigurati društveni status i materijalnu sigurnost bude li igrala po pravilima poretka, udovoljila očekivanjima. No Neva je buntovnica koja ne prihvaća ničija pravila, ni roditeljska, ni carevna, a ni ona svoje zaštitnice, pa unatoč svijesti o visokoj nagradi za poslušnost, ni časa ne časi prekršiti prešutni politički ugovor, kada mu odredbe nisu u skladu s njezinim vlastitim željama.

„Sagnu se Neva Nevičica i digne ključeve, a kad pogleda na careve dvore i zagleda oholu carevnu, uplaši se Neva Nevičica i pomisli: "Gdje bih ja bila carevni dvoronica!"²⁸

Osjećaj je uzajaman, ni carevna ne želi Nevu za drugu:

„Al uto opazila Nevu Nevičicu i carevna s prozora, te kako bijaše ohola i nasmiješena, i ne pogleda, kako je ono milo djevojče, nego se razljuti i reče: "Toga bi se još htjelo, da ova priprosta djevojka nađe ključeve, te da mi postane dvoranicom!" Tako pomisli i odmah odašalje sluge, da otjeraju onu djevojčicu."²⁹

No ova igra pogleda nije potpuna bez trećega, pravog uzročnika razdora, Oleh bana:

„A na prozor carevna izgleda i pazi, kojeg li će sreća poslužiti. Dobro pazi ohola carevna i sve sebi dobru sreću baje, ne bi li Oleh ban ključeve našao."³⁰

„Kad ovako pomisli (Neva), ogleda se ona, a uz nju divan junak, kao da se suncem bratimio. Bijaše to Oleh ban."³¹

„Kad došla Neva Nevičica i pred njome prepelica, nitko ih na livadi i ne opazio doli jedinoga Oleh bana. - "Još ne vidjeh ovako mile djevojčice", pomisli Oleh ban i pođe spram nje."³²

Neva neobično slobodno manifestira svoju seksualnost, svoju želju. Ta je želja transgresivna jer zadire u tuđe, u zabranjeno područje: objekt Nevine želje je izabranik same carevne. Dok carevna, uklopljena u poredak, svoju želju mora kodirati te je osuđena na pasivno čekanje da njezin izabranik pronađe ključ za njezinu škrinjicu, Neva nastupa kao ženski subjekt, ona je djelatna i slobodno raspolaže sobom i svojom sudbinom, pa prva pristupa objektu svoje želje.

„Brzo smisli Neva Nevičica, ne učini, kako joj bijaše Mokoš zapovjedila, nego pruži ključeve Olehu banu: - "Evo tebi ključevi, neznani junače, nek ti bude carevna ljubom i vjerenicom", reče Neva Nevičica i ne može da skine očiju sa divnoga junaka."³³

Transakcija koja se odvija između Oleha bana i Nevičice nesumnjivo je seksualne prirode. Ključ, uz nataloženu seksualnu simboliku, predstavlja i

²⁸ Ibid, str. 168.

²⁹ Ibid, str. 168.

³⁰ Ibid, str. 168.

³¹ Ibid, str. 168.

³² Ibid, str. 168.

³³ Ibid, str. 168.

jedini Nevin posjed, zalog njezine budućnosti, koji mu bez razmišljanja predaje. Onako kako ključ posreduje carevnu, tako, u ovom slučaju, posreduje i Nevu. Predavši mu ključ, Neva mu predaje sebe samu.

Oleh ban točno razumije značenje njezine geste, jer:

„Ali uto dođoše i sluge sa bičevima te se nemalo okosnuše na Nevu Nevičicu, da je po zapovijedi carevne protjeraju sa livade. Kad ovo vidio Oleh ban, brže se junak smislio te odgovara Nevi Nevičici: - "Hvala ti na ključevima, mila djevojčice, al sam eto drugo zamislio. Ti ćeš meni biti ljuba i vjerenica, jer si ljepša nego jutarnja zvjezdica. Evo dobrog konja moga, ponijet će nas u moju pustu banovinu.“³⁴

Nevin prijestup je od najgore moguće vrste, jer ne samo da odbija poslušnost svojoj zaštitnici, zamjenskoj majci i odriče se namijenjenog joj mjesta u poretku, nego i sama izabire sebi ženika, i to ženika namijenjenog drugoj, hijerarhijski nadređenoj ženskoj osobi. Nevino je djelovanje subverzivno prema samome poretku.

Nevin nemar za poredak i njegova pravila neminovno je dovodi na rub opstanka, jer izaziva gnjev prezrene carevne koja na nju i bana podiže silnu vojsku, zapravo čitav poredak. Da bi poredak opstao, pobuna mora biti ugušena, a buntovnica kažnjena.

Od trenutka kada, usprkos cijelom svijetu, postaje nevjestom, Nevin je život, kao i život njezinog ženika, u stalnoj ugrozi. Njezini bijedni svatovi, dvadeset junaka i dvadeset sirota, vuk i vučica, suri orao, sivi kraguj, grlica i lastavica teško odolijevaju opsadi careve vojske. Neva zove Mokoš, svoju zaštitnicu, ali i predstavnicu zakonitog poretka prema kojoj/kojemu je zgriješila, upomoć, ali za razliku od bake iz Šume Striborove, koja grješnome sinu ne samo da oprašta, nego mu ni zamjerila nije, Mokoš je se s nasladom odriče, te je Neva prepuštena sebi i snazi svoga izbora, tj. snosi posljedice provođenja vlastite volje.

„Pomozi si sama, moja golubice! Bješe mene poslušati, bješe carevni ključe odnijeti. Ti bi se carevni umilila, pa bi sada njojzi uz koljeno sjedila, svila bi te odijevala, a zlatna kupa napajala. Što si htjela, to si dočekala! Evo ti sad doma čađavoga, u domu ranjena sirotinja, a pred domom vojska nebrojena. Neka ti pomaže, tko te tako naučio!“³⁵

No, jer pripovijetka ne poučava poslušnosti, nego afirmira artikuliranje vlastitog jastva, slijeđene vlastitog puta, Nevi u pomoć zaista priskače onaj tko ju je naučio da sluša vlastiti glas, i da se povinuje samo vlastitoj volji: ona sama, tj. plod njezinog samostalnog djelovanja, njezinog bunta, njezinog stvaralaštva. Nevi se vraća njezin živototvorni ulog u Sunčevu pogaču, njezin trud se oplodio, Sunce je naraslo i vlada nebom. Nevu je na

³⁴ Ibid, str. 169.

³⁵ Ibid. Str. 173.

životu doslovno održao njezin neposluh, njezino ne počinovanje krutim pravilima koja priječe autonomni izričaj, njezin bunt koji je stvorio novu vrijednost:

„Kad u nebo poglednula a nebom Sunce prolazilo, žarko kao žeženo zlato. Kada ona k Suncu pogledala, zadivilo se Sunce onoliko milini, pak se odmah na nju ogledalo. Zgledali se Sunce i Neva Nevičica, a kako se zgledali tako se upoznali, te se odmah Sunce dosjetilo: "Evo, to je ona nevjestica, kojoj ide Sunce u svatove. U dobar čas mi pogače darivala, u bolji čas je k meni pogledala."“³⁶

Susret Sunca i Neve neobično nalikuje trenutku kada majka prvi put vidi svoje tek rođeno dijete: „...ona k Suncu pogledala... Sunce... na nju ogledalo. Zgledali se Sunce i Neva Nevičica, a kako se zgledali tako se upoznali“.

Kad Sunce, život sam, kojeg je pripomogla održati, sebe nazove njezinim djeverom, a nju imenuje nevjestom, njezino vjenčanje, njezini svatovi postaju zakoniti i poredak je mora priznati. Jer je Sunce iznad poretka, poretku nadređeno, kao nevjesta sa Suncem djeverom ona ima status koji i vrhovna majka mora priznati. Mokoš mijenja stranu, priskače Nevi upomoć i careva je vojska poražena.

Onako kako je baka izvojevala pobjedu oslonivši se na majčinsku žrtvu kao ono što je legitimira, stavlja na stranu pravde, tako je Neva pobjedu izvojevala oslanjajući se na vlastito stvaralaštvo i vlastitu volju koja prkosi ograničenjima. Neva je svoj svijet stvorila iz sebe same, stvorila je stvarnost drugačiju od normativne, stvarnost u kojoj njezina volja nije podčinjena nadređenoj volji, stvarnost u kojoj je slobodna činiti kako joj drago, stvarnost kojom vlada samo jedno, i to njezino, pravilo: slijedi vlastito srce.

Ipak, valja priznati da je sukob moćne Mokoš, koja na svojoj strani ima zakoniti poredak tj. svjetovnu vlast predstavljenu carevnom i njezinom vojskom, i „ničije“ Neve Nevičice, od poretka odmetnute sirote iza koje stoji tek šaćica vjernih pristaša Oleha bana, razriješen doslovno po principu deus ex machina. Da bi Neva, čiji život uvjerljivo visi o niti, opstala, da bi preživjela napad poretka koji ne prašta neposluh, potrebno je ni manje ni više nego da joj iznenada upomoć priskoči sunce s neba. Tek se pred prijetnjom sunca koje život daje, prijetnjom vrhovnog božanstva, najmoćnije sile pripovjetke i prirode povukla sila i nepravda poretka.

Taj, iako sretan završetak, ostavlja tračak gorčine. Jer čini se da je Neva, iako pobjednica, pogibelji umakla u zadnji čas i to isključivo zahvaljujući sretnoj okolnosti pravovremenog izlaska Sunca koje je odlučilo vratiti joj

³⁶ Ibid, str. 174.

dug. Nevina pobjeda nad Mokoš, uspjeh pobune pojedinke protiv zadane uloge, jedva je izvojevana i do kraja neizvjesna, a novostečeni položaj o poretku neovisne samosvojne jedinice krhak i bez obrane više sile ozbiljno ugrožen. Tomu nasuprot, pobjeda bake nad gujom u Šumi Striborovoj je neminovna i izvjesna, a bakin položaj vlastodržca poražavanjem buntovnice čvrsto utvrđen. Baka predstavlja snagu poretka koji isključuje buntovnog uljeza, što je nesumnjivo zahvalniji položaj od položaja one koja se odmeće i suprotstavlja.

Dva posve oprečna razrješenja istog sukoba u dvije pripovjetke, gdje u jednoj pobjedu iznosi podriivačica materinskog poredka, dok u drugoj pobjeđuje matrijarh, možda ne bi bilo preuzetno shvatiti i kao književni izraz dvojbi koje su razdirale autoricu željnu živjeti ideal ženskosti svoga doba, kojemu je majčinstvo u središtu, ali i željnu pisati i stvarati, afirmirati svoje jastvo, želja neuklopiva u ideal kojemu se bezrezervno divila. Stvarna Ivana je ostvarila naizgled nemoguće, emancipirala se bez da se odmetnula, ostvarila oba svoja ideala, priskrbivši si pritom vječnu slavu i divljenje suvremenika i budućih naraštaja.

Literatura/References

- Ažman, Jasna. (2010). *Autobiografska proza Ivane Brlić-Mažuranić*: doktorska disertacija [*Ivana Brlić-Mažuranić's Autobiographical Prose*: PhD Thesis]. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. (In Croatian.)
- Barbić, Anđelko. (1978). *Književno-znanstveni i metodički pristupi književnom opusu Ivane Brlić-Mažuranić*: doktorska disertacija [*Literary-scientific and methodological approaches to the literary work of Ivana Brlić-Mažuranić*: PhD Thesis]. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu. (In Croatian.)
- Brlić-Mažuranić, Ivana. (1930). Autobiografija. *Hrvatska revija* III/5 [Autobiography. *Croatian Journal* III/5]. 241-249. (In Croatian.)
- Brlić-Mažuranić, Ivana. (2016). *Moji zapisci (Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić, sv. I)* [*My notes (Ivana Brlić-Mažuranić's Collected Works, Vol. 1)*]. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod. (In Croatian.)
- Brlić-Mažuranić, Ivana. (1972). *Priče iz davnine* [*Croatian Tales of Long Ago*]. Zagreb: Mladost. (In Croatian.)
- Kos-Lajtman, Andriježina et. al. (Ur.). (2018). *Stoljeće Priča iz davnine [A Century of Croatian Tales of Long Ago]*. Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti. (In Croatian.)
- Lovrenčić, Sanja. (2007). *U potrazi za Ivanom [In Search of Ivana]*. Zagreb: Autorska kuća. (In Croatian.)
- Mažuranić, Ivana. (2010). *Dobro jutro, svijete! Dnevnički zapisi 1888–1891* [*Good morning, World! Journals 1888–1891*]. Zagreb: Mala zvona. (In Croatian.)
- Mihanović, Nedjeljko. (1994). *Ivana Brlić-Mažuranić*. U: Skok, Joža. (Ur.). *Ivana Brlić-Mažuranić. Izabrana djela, 4* [Ivana Brlić-Mažuranić. In: Skok, Joža. (Ed.). *Ivana Brlić-Mažuranić's Selected Works, Vol. 4*]. Zagreb: Naša djeca. (In Croatian.)

- Paglia, Camille. (2001). *Seksualna lica: umjetnost i dekadencija od Nefretiti do Emily Dickinson* [*Sexual Personae: Art and Decadence from Nefretete to Emily Dickinson*]. Zagreb: Ženska infoteka. (In Croatian.)
- Skok, Joža. (Ur.). (1994). U svjetlu kritike. *Ivana Brlić-Mažuranić. Izabrana djela, 1, 2, 3, 4* [Literary Criticism. *Ivana Brlić-Mažuranić's Selected Works, Vol. 1, 2, 3, 4*]. Zagreb: Naša djeca. (In Croatian.)
- Tušek-Šimunković, Miroslava. (1994). Recepcija djela Ivane Brlić-Mažuranić u svijetu. U: Vukelić, Verica. (Ur.). *Znanstvenostručni kolokvij: Život i djelo Ivane Brlić-Mažuranić* [The reception of Ivana Brlić-Mažuranić's work throught the worlD. In: Vukelić, Verica. (Ed.). *Scientific colloquium: Life and Work of Ivana Brlić-Mažuranić*]. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod. (In Croatian.)
- Zima, Dubravka. (2001). *Ivana Brlić Mažuranić* [*Ivana Brlić-Mažuranić*]. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti. (In Croatian.)
- Zima, Dubravka. (2019). *Praksa svijeta* [*Experience of the World*]. Zagreb: Ljevak. (In Croatian.)